

gingen en liefdadigheidsinstellingen op het gebied van armenzorg, blindenzorg, bijbel- en traktaatverspreiding, doofstommenwerk, drankbestrijding, evangelisatie; werk onder gevallen, gevangenen, militairen, wezen, zeelieden; jongelingsverenigingen; onderwijs en opvoeding.

Uiteindelijk genoodzaakt door de eisen des tijds - o.a. de verbetering van de personeelsopleiding en de noodzaak tot inspectie van de inrichtingen - is de 'Centraal Bond van Christelijk Philantropische Inrichtingen in Nederland' in 1901⁷ tot stand gekomen, met eigen publiciteitsmogelijkheden. De eerste jaren na de oprichting is nog regelmatig verslag van I.Z.-arbeid gedaan in *Stemmen voor Waarheid en Vrede*, eerst door A. W. Voors, daarna door J. Gouverneur (rubriek: 'In den wijngaard des Heeren').

3. Van de verenigingen en instellingen zijn slechts weinig negentiende eeuwse archivalia bewaard gebleven. Het administratieve en geestelijke werk werd immers vrijwel overal door 'vrijwilligers' gedaan. Correspondentie werd niet op een bureau ontvangen en verwerkt, maar bij de secretaris thuis. Zo is veel verloren gegaan. Gelukkig bestaan er gedenkboeken. Zij dragen soms de neiging tot hoogdravendheid en goedkope stichtelijkheid met zich mee. Toch geven zij, bovendien meest in fraaie uitvoering, informatie over organisaties en leiders die nergens elders te vinden is.

7. De geschiedenis van de Centraal Bond moet buiten dit artikel blijven. Vermelding verdient slechts dat een fusie van de Bond met het 'Comité voor Inwendige Zending' (1915) in 1925 de oprichting betekende van de 'Centraal Bond voor Inwendige Zending en Christelijk Philantropische Inrichtingen', welke naam in 1948 werd aangepast aan de tijdsomstandigheden en gewijzigd in 'Centraal Bond voor Inwendige Zending en Christelijk Maatschappelijk Werk'. Voor doelstelling, namen van bestuursleden en aangesloten organisaties: zie H. C. A., 13-14, de jaarverslagen en de bundel *Mens en ontmoeting*, Den Haag 1961. Bij het vijftigjarig bestaan (zie daarover: K. H. Miskotte 'Bij het feest van de Inwendige Zending', in *In de Waagschaal* 6, 1951, 385-386) verscheen de bundel *Evangelische benadering van de mens*, Delft 1951. Na de opheffing is de welvoorzien bibliotheek geschonken aan de Vrije Universiteit; de catalogus bevindt zich daar op de dertiende verdieping, in een speciale kast, bij de uitlening. Het archief bevindt zich in het A.R.A., het Réveil-Archief en de Gemeentelijke Archiefdienst te Amsterdam.

In 1979 verscheen, in eerste en tweede editie, M. B. van der Werk, *Op zoek naar vorm voor idealen* (Aantekeningen bij de laatste 30 jaren van de Centraal Bond voor Inwendige Zending en Christelijk Maatschappelijk Werk); het is gratis verkrijgbaar bij het W.I.J.N. (afd. voorlichting) Postbus 3101, 3502 GC Utrecht.